

OTKA pályázat zárójelentése:

A pályázat címe: A személyiség belső feltételeinek és stabilitásának alakulása a pályaszocializáció függvényében (OTKA azonosító:37514)

Vezető kutató: Gáspár Mihály

A kutatásnak két fő célkitűzése volt. Egyrészt azt kerestük, hogy mely stabil személyiségtényezők jellemzik a pedagógusokat és hogy ezek milyen mértékben játszanak szerepet a pályaválasztásban, illetve a pályán maradásban. Másik célunk azon változékonyabb személyiségdimenziók feltárása volt, amelyek szerepet játszanak a pedagógusok pszichés egészségének megőrzésében, azaz az egészséges pályaszocializációban. Ez utóbbi célkitűzés esetében a kiégés, a pszichológiai immunrendszer, a megküzdési stratégiák életkori, nemi és egyéb szempontok szerinti változásait kerestük. A kutatáson túl mutató célunk, hogy eredményeinket a pedagógusok képzésében és a pályaszocializációt támogató továbbképzésekben fel lehessen használni.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy eredményeink a célkitűzéseknek megfelelnek. Eredményeinkről tíz konferencia prezentációban (négy nemzetközi és hat hazai) és 5 folyóiratcikkben számoltunk be. Az eredményeink publikálása lehetővé teszi, hogy a zárójelentésben csak tömör tartalmi összefoglalást nyújtsunk.

A kutatás menetét befolyásoló tényezők

Személyi feltételek

A személyi feltételekben több változás is bekövetkezett, melyek egy része természetes volt, más része a végső eredményeket nem befolyásolta számottevően. Természetes változást jelentett, hogy Kovács József nyugdíjazása révén kilépett a kutatásból. Hasonlóan természetes változás volt a fiatal kutató Ujlaky Judit belépése, aki különösen a nemzetközi prezentációkban vált hasznára a kutatásnak. Az első nagy - 805 fős - felmérés adatainak összegzésakor kiderült, hogy a részletes szociológiai háttérelmezésről – rendkívül hiányos adatok miatt – le kell mondanunk, ezért Kiss Judit munkájára a későbbiekben nem volt szükség. Ez a szűkítés a kutatás lényegét nem befolyásolta. Örkény Ágota, vállalt feladatát – a Pszichológiai Immunrendszer mérése gyermek- és serdülőkorban – a projektünkben elkezdte ugyan, de más pályázat keretében bontotta ki. Ennek rövid ismertetésére is kitérünk a későbbiekben.

Végezetül a terveknek megfelelően tovább erősödött a BDF-en a Pszichológiai TDK, ahol a kutatáshoz kapcsolódóan négy országos díjazásban is részesülő dolgozat született, két hallgató pedig tudományos konferencián is bemutatta munkáját.

A munkát befolyásoló egyéb feltételek

A pályázat pénzügyi feltételei és a hallgatói aktivitás lehetővé tették, hogy az eredeti mintegy 400 fős tervezett mintát egyrészt megduplázzuk, illetve az újabb adódó kérdések tisztázására további 500 fős vizsgálatot végezzünk. A kutatás négy éve alatt tehát több, mint háromszoros adatmennyiséget dolgoztunk fel az eredeti tervhez képest. Ez némileg lassította a munkát, de az eredményeink megbízhatóságát növelte. Ez az oka annak is, hogy a végeredmények – bár elkészültek a tanulmányok – részben még megjelenés alatt állnak. Természetesen a megjelenés alatt álló két tanulmányt is mellékeljük a zárójelentéshez.

A kutatás lépései, menete

- A korábbi 1989/90-es felmérésünkből az akkori hallgatói mintából akiket elértünk újból megmértük őket 2002-ben. Ez a minta sajnos csak 46 fős lett.
- Az előmérések után 2002/03-ban egy 805 fős mintán igyekeztünk olyan adatokat gyűjteni, ami a vizsgálati céloknak megfelelt.
- Az eredmények feldolgozása alapján két újabb mérés igénye merült fel. Egyrészt a konzervativizmus skála pszichometriai szempontból nem jól mért, másrészt úgy látszott, hogy a „flow” konstruktumának a felhasználása jól erősítheti a vizsgálat eredményeinek a hasznosítását.
- Az új konzervativizmus skála kipróbálását mintegy 500 fős mintán végeztük el 2004/05-ben.
- A flow-élmények mérését 107 fős mintán hajtottuk végre szintén 2004/05-ben.
- Az adatok folyamatos feldolgozása után először konferenciákon végül szakfolyóiratokban ismertettük eredményeinket.

A kutatási eredmények tartalmi összefoglalása:

Az összefoglalás során utalunk arra, hogy az eredményeinket hol ismertettük részletesebben.

A pedagógus stabil személyiségvonásai:

805 fős mintán a *Caprara-féle Big Five Questionnaire (BFQ)* (Rózsa 2000) és a *Cloninger-féle Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI)* (Rózsa és mtsai, 2004) magyar adaptációját használtuk a vizsgálat során. A tesztek egyes faktorait a pedagógusok pályaszocializációjában betöltött szerepének tisztázása céljából elemeztük. **(Gáspár, Holecz, 2005).**

Az eredményeket a pedagógus pálya szempontjából foglaljuk össze. Megállapíthatjuk, hogy napjaink munkaerő-piaci helyzete miatt, a személyiségjegyek különbözőségei inkább a végzettség alapján mutathatóak ki, és nem a tényleges foglalkozás alapján. A pedagógusok várt sajátosságai megjelentek, miszerint a *jutalomfüggőségben* magasabb értéket mutatnak másokkal szemben.

Több eredmény ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy a pedagógusok (és a jelöltek is) fokozottabban veszélyeztetettek mentálhigiénés szempontból. *Kevésbé nyitottak, érzelmi labilitásuk jelentősebb, kevésbé energikusak, aggódóbbak, alacsonyabb az önértékelésük, általában bizonytalanabbak.*

Természetesen ezek az eredmények a foglalkozási ártalmak megelőzésére az adaptív viselkedési stratégiák erősítésére, annak szükségességére hívják fel a figyelmet. Gondolunk itt különösen a kiégés szindróma megelőzésére, illetve a megküzdési (coping) stratégiák erősítésére. Kutatásunk kiterjedt erre a kérdéskörre is de az eredményekről a későbbiekben térünk ki.

A konzervativizmus skálával kapcsolatos elemzések összefoglalása

Az előmérések után, túlzott bátorsággal a nagy mintán is kipróbáltuk az első konzervativizmus skálánkat. A 805 fős minta adatai alapján az derült ki, hogy a skála pszichometriai szempontból nem működik elég jól **(Gáspár, 2004)**. Ezután kénytelenek voltunk a konzervativizmus értelmezését újra átgondolni **(Gáspár, 2006/a)**, és ezzel együtt kidolgoztunk egy új mérőeljárást is. Az új kérdőív megbízhatóságát és diszkriminatív érvényességét egy 580 fős minta adatain keresztül elemeztük **(Gáspár, 2006/b)**.

A 26 itemből álló kérdőív összesítő mutatóját „*általános konzervativizmus*”-nak neveztük, és a pszichometriai elemzés kritériumainak jól megfelelő skálát kaptunk. A kérdőív két tartalmi és a két statisztikailag elkülöníthető alfaktora, szintén megfelel a pszichometriai kritériumrendszernek, de ez a megfelelés már gyengébb.

A kérdőívünk skáláit a TCI skáláival összevetve, tartalmilag is elemeztük. Ennek eredményeként általános konzervativizmus, döntően a genetikusan is determinált temperamentum faktorokkal mutatott jól értelmezhető kapcsolatot. Az alfaktoroknak a TCI

változóival való eltérő kapcsolatait tartalmi különbségek értelmezését tették lehetővé. Ezek a különbségek a szocializáció által erősebben determinált karaktervonások mentén jelentkeztek. Összegezve tehát egy pszichometriai szempontból megfelelő, tartalmi szempontból is jól definiált, megbízható skálákat nyújtó kérdőívet kaptunk eredményként.

A kutatás szempontjából fontos kérdés volt, hogy konzervatívak-e a pedagógusok, azaz, hogy a pedagógusok pályaszocializációjában milyen szerepet játszik, és jellemző-e rájuk egyáltalán a konzervativizmus.

Szerencsére a vizsgált minta részben alkalmas volt arra, hogy a válaszadáshoz adatokat elemezzünk. A mintában szerepeltek pedagógusok, pedagógus jelöltek (hallgatók), más foglalkozású diplomás felnőttek. Ezeknek a csoportoknak a konzervativizmus skáláinkon kapott értékeit összehasonlítva néhány értelmezhető eredményt kaptunk.

Már az első eredményekből is megállapíthatjuk, hogy a konzervativizmus szempontjából a pedagógusok nem különböznek nagyon a társadalom egészétől, a két csoport összehasonlításával nem kaptunk szignifikáns eltérést.

Az eredmények egyértelműen mutatják, hogy a végzett pedagógusok közül azok lesznek a pályaelhagyók, akik általában és a munkában is kevésbé konzervatívak. Ez az eredmény arra utal, hogy nem alaptalanul feltételeztük, hogy a pedagógusok pályaszocializációjában a konzervativizmusnak fontos szerepe van.

A pedagógusok pszichés egészségét meghatározó tényezők

Ezt a területet döntően Holecz Anita irányításával vizsgáltuk. Mind az előmérésben, mind a további kutatásokban a TDK hallgatói is jelentős munkát kaptak és végeztek.

Vizsgálatsorozatunk első lépéseként az 1989/90-ben felmért tanító szakos hallgatók újramérését végeztük el 2002-ben. Témakörünkben a pályáútra, motivációra, pályaelhagyási okokra irányuló kérdőívet, illetve a *Maslach Burnout Inventory (MBI)* tanárok számára átdolgozott változatát (Byrne, 1991), és a *Pszichológiai Immunrendszer (PI)* mérésére kidolgozott kérdőívet (Oláh, 2005) küldtük ki 80 főnek, amelyből 46 teljes értékű, a vizsgálat szempontjából használható anyag érkezett vissza. Az eredményeket két - országos elismerést szerzett - TDK dolgozatban foglalta össze négy hallgató, (**Szekeres – Szunyogh: 2003, Klepe – Gazdag 2003**). Eredményeik az alábbiak:

A pályáút lényegi pontjai: a végzettek közül 29 fő maradt a pályán, 8 fő elhagyta, és 9 fő egyáltalán nem tanított. A 29 tanító 79%-a már gondolt a pályaelhagyásra, a legfőbb ok az alacsony fizetés és a tantestületi, iskolai légkör. ~~A pályamódosítóknál legjelentősebb ok a továbbtanulás. Ez utóbbit a munkahelyi légkörrel való elégedettségben a tanítóknál mért szignifikánsan alacsonyabb átlagérték is aláhúzza. 8 személy hagyta el a tanítói pályát, az okok gyakorisági sorrendben: telítődés, tanulókkal való kapcsolati nehézség, alacsony fizetés. A pályamódosítóknál a továbbtanulás volt a legfőbb ok, a főiskolai évek segítettek az identitás kialakításában. Emellett a fizetés mértéke volt változtatásra serkentő tényező, amivel egybeeseng a külföldi munkavállalás.~~

A vizsgálat eredményei szerint a férfiak szignifikánsan jobban ki vannak téve a kiégés, döntően a deperszonalizáció veszélyének. ~~Ennek több oka is van. Ők kevésbé elégedettek a pályaválasztással, kevésbé vannak jó kapcsolatban a szülőkkel, ügyfelekkel, általában a munkával kapcsolatos elégedettségi mutatóik is elmaradnak a nőkéitől. Ezek a belső konfliktusforrások adataink szerint nagyban hozzájárulnak a kiégtséghez, majd a pályaelhagyásához.~~ A férfiak csak az érzelmi kontroll terén „működnek” kedvezőbben.

~~A tanítók elégedettségi mutatóinak eredményei jóval elmaradnak a pályát elhagyók eredményei mögött. Ebből arra következtethetnénk, hogy a tanítók jobban ki vannak téve a~~

~~kiégésnek, de az eredmények pont az ellenkezőjét bizonyítják. A pályát elhagyók kiégés faktorai rosszabb eredményt mutatnak.~~

A kiégés mértékét meghatározza az eredmények szerint a pályaválasztás motivációja. ~~Az emocionális kimerültség és a személyes hatékonyság esökkenése főként a családi tradíciók követőinél és a főiskolát kompromisszumból választók körében jelentkezett. Protektív szerepe az elhivatottságból történő pályamotivációnak van, illetve stabilitást adhat egy markáns pozitív pedagógus modell is. Az eredmények jelzik az évtizedek óta boncolgatott problémát, miszerint tanító vagy tanárképző főiskolákra többen kerülnek külső vagy inadekvát belső kényszerből, és a végén a pályán ragadnak.~~ Fontos tehát a kiégés prevenciója szempontjából is a pályaválasztás háttérének tisztázása, módosítási lehetőség adása.

Az elégedettségi mutatók közül a pályaválasztási elégedettség és a munkahelyi kapcsolatokban (szülő, kolléga, gyermek, ügyfél) átélt elégedettség bizonyult a legfontosabb védőfaktoroknak a kiégés dimenzióival szemben. Tehát a munka során szignifikáns személyekkel kialakított jó kapcsolat védőpuffert jelent. Emellett eredményeink arra utalnak, hogy a pedagógus pályán a kapcsolatok működtetése sok esetben problémás, nehézkes.

A terheltség és a kiégés kapcsolatában paradox eredményt kaptunk. Akik lényegesen több munkaórát dolgoznak, elégedettebbek ugyan a munkájukkal, de mindez szignifikánsan magasabb deperszonalizációs értékkel járt. Esetükben úgy tűnik, hogy ez az elégedettségi mutatókra még nem hat negatívan, illetve elképzelhető, hogy kompenzáló szerepet jelenthet.

A pszichológiai immunrendszer és a kiégésfaktorok együttjárása alapján a következő dimenziók fontosak a prevencióban vizsgálatunk alapján: *pozitív gondolkodás, koherencia érzés, leleményesség, énhatékonyság érzése, a társas monitorozás és mobilizálás képessége, végül az önszabályozás mértéke.* ~~Ezek közül a pedagógusoknál ez utóbbi dimenzió szignifikánsan jobban működik, azonban a környezetben lévő személyek mint potenciális segítők észlelése és mozgósítása lényegesen alacsonyabb szintű.~~

Fenti Ezeket az eredményeket a 2002-ben, 805 fős mintán elvégzett vizsgálat adatai részben megerősítik, árnyalják, azonban a nagyobb és szélesebb populáció eredményei újabb kategóriákra is rámutat a pedagógusok pszichés egészségének megőrzéséhez szükséges lépésekben, a prevencióban. A mérésben a következő kidolgozott tesztek alkalmaztuk: Temperamentum és Karakter Kérdőív (TCI, Rózsa és mtsai, 2004), Big Five Questionnaire (BFQ, Rózsa, 2000), Megküzdési Preferencia Kérdőív (Oláh, 2005), Pszichológiai Immunrendszer (PI, Oláh, 2005), Maslach Burnout Inventory (MBI, tanárok számára átdolgozott változat, Byrne, 1991), Super-féle Munkaérték Kérdőív (Szilágyi, 1985), és egy általunk összeállított pályamotivációt vizsgáló Lickert-típusú skála. Az eredményeket részletesebben két tanulmányban közöltük (**Holecz 2006, Simon 2006**).

Mivel ezek a tanulmányok még megjelenés alatt állnak, kicsit részletesebben és tematizáltan a következőkben foglalhatjuk össze az eredményeket:

1. Nemi különbségek:

- Kiegés: eredményeinkben a férfiak magasabb deperszonalizációs álagja ismét megjelent.
- Megküzdési jellemzők: a nők szignifikánsan gyakrabban preferálják a támaszkeresést, a társas mobilizálás dimenziója is kimunkáltabb náluk. Emellett a stresszel való megküzdés során inkább a negatív emócióktól való megszabadulásra törekednek. Ezt magyarázhatja a pszichológiai immunrendszer önszabályozó alrendszerének gyengébb kimunkáltsága esetükben.
- A vizsgált stabilnak, és biológiailag is determinált faktorok közül temperamentumdimenziókban nem találtunk különbséget, a nőknél a személyiségvonások közül fokozottabb a barátságosság és az érzelmi labilitás.

Összefoglalva a nemi eltéréseket a prevencióban két eltérő útvonalat látunk javasolhatónak: a férfiak esetében az empátiás képesség, együttműködés fejlesztését és ebből

következően a társas irányultság fokozását látjuk indokoltnak, míg a nőknél az érzelmi-, indulati kontroll növelése szerencsésebb. Ezen keresztül a megküzdési stratégiák hangsúlyeltolódása is javítható, az önszabályozás képessége segíthet a problémafókuszú coping gyakoribb alkalmazásában.

2. Végzettség szerinti összehasonlítások

A pedagógus (n:328) és nem pedagógus (n:407) végzettségűek összehasonlításába a hallgatók eredményeit is belevettük, megelőlegezve a diplomát. Ezzel viszont

~~•A megküzdési sajátosságok jellegzetes mintázatba rendeződtek. A pedagógusok szignifikánsan ritkábban alkalmazzák neheztelt helyzetekben a problémaorientált copingot és a feszültségkontrollt, ezzel párhuzamban az emóciófókuszú megküzdés, emóciókiürítés, és a figyelemelterelés gyakoribb. Azaz a feszültségtől, a negatív érzésektől akarnak elsősorban szabadulni, ami kontrollálatlan reakciókig is (acting-out, anger-out) terjedhet.~~

~~•A változtatható személyiségdimenziókat a Pszichológiai Immunrendszer (PI) konstrukcióján keresztül ragadtuk meg, amely egyrészt megmutatja az egyén fejlődési kapacitását, másrészt a megküzdés sikerességét is előjelzi, mivel a helyzetértékelésen keresztül garantálják a helyzet sajátosságaihoz és a megküzdő személy állapotához és alkatához illeszkedő megküzdési stratégiák kiválasztását. A 16 személyiségdimenzióból 11 szignifikánsan alulműködik a pedagógusok esetében. A PI három alrendszeréből a Megközelítő-Monitorozó és az Önszabályozó alrendszerek gyengébb funkcionálása rajzolódik ki. Az első a világhoz való pozitív viszonyulás kialakításában segítő faktorok alkotják, az elsődleges értékelésen keresztül facilitálják, hogy a környezetet pozitív, kontrollálható, érthető és értelmes egészként definiálhassák a személyek, valamint ebben a közegben önmagukat kompetens, célorientált és folyamatos fejlődésre képes egyénként szemlélhessék. Az Önszabályozó rendszer az önreguláció hatékonyságát garantáló személyiségbeli kompetenciák halmaza, melyek a stressz hatására fellépő feszültségek, és a sikeres megküzdéssel interferáló érzelmek szabályozásában válnak fontossá.~~

~~Mivel az életkori eltérések szerepe is erősen befolyásolja változtathatnak az eredményeket, ezért az életkori hatást kiszűrtük a hatást kiszűrve, és így is három terület erős alulműködése maradt meg:~~

- Koherencia érzés, ami biztosítja az érzést, hogy környezet változásai előre jelezhetők, illetve ésszerűen elvárható módon alakulnak. Az egyén képes differenciáltan észlelni környezetét, képes felderíteni a környezetben lévő forrásokat, és értelmesen használni tudja azokat.
- Növekedésérzés: képes önmagát folyamatos megújulásra, fejlődésre képes személyként gondolni. Motivált az új tapasztalatok asszimilálására.
- Leleményesség: képes az egyén a tanult ismeretek átstrukturálására, alkalmas megküzdési forrássá alakítására.

~~Tudományterülettel való foglalkozás bontásában (tanító, bölcsész tárgyat tanító pedagógus; természettudományokat (TTK) tanító pedagógus, „humán” és „reál” foglalkozású nem pedagógus) pontosítottuk a stresszrezisztenciában sérülékenyebb csoportokat. Eredményeink:~~

- A nem tanár végzettségűek közül a reál területen dolgozók hatékonysága a legkifejezettebb (pl. informatikus, műszaki jellegű munkát végző, gazdasági területen dolgozók), egyedül a társas támaszkeresés működtetése a probléma esetükben. Ebben a tanítók a legaktívabbak. A humán szférában dolgozók átlageredményei következnek a rangsorban. Ehhez a két esoporthoz képest a „bölcsész” pedagógusok és a „TTK”-ás pedagógusok szignifikánsan alulműködnek. Az első csoport a problémaorientált megküzdési módokat alkalmazza ritkábban, és a koherencia érzésük alacsonyabb szintű. A TTK-ás pedagógusoknál a saját fejlődés megélése, a kreatív helyzetmegoldó

~~kapacitás és a problémahelyzetekben való kitartás nehezített. A pedagógusok között legvédehetőbbnek a tanító szakosok bizonyulnak.~~

- A pedagógus populáción belüli szakonkénti részletezőbb bontásban nem emelkedett ki értelmezhető különbség.
- A stabil személyiségjellemzők és a megküzdési kapacitás együttjárási mintázatai jelzik, hogy a gyenge pontok összekapcsolódnak, egymást erősítve nehezítik a pedagógus pozícióját a megküzdési folyamat kezdetétől az ellenállóképesség növeléséig bezárólag. A temperamentumdimenziókban mutatkozó szignifikáns eltérések közül a fokozott ártalomkerülés blokkolhatja a problémafókuszú megküzdést, növelheti az emóciókiürítés valószínűségét. A jutalomfüggőség stressz esetében támaszkereső stratégia választására „hajlamosít”. Ez várható eredmény, azonban az együttjárások mintázata jelzi azt is, hogy a szociális védőháló nem mindig adaptív célokhoz szükséges, mivel leginkább az érzelmektől való szabadulás, az emóciókiürítés színterévé válik a környezet. A pedagógusok önszabályozási nehézsége, megküzdési mintázatuk -a vonás alapú érzelmi labilitásukból is fakad.

Összegezve eredményeinket három területen látjuk szerencsésnek a fejlesztést.

A növekedésérzés, az önaktualizáció beindítása, fokozása az egyik oldal. Ebben nehézséget jelent a személyiségmintázatból adódó stabilitásra, a változatlan feltételrendszerre való igényük, a bizonytalanságtól való félelem és a mozgásban lévő dolgokkal szembeni pesszimizmusuk (ártalomkerülés). A környezettel való együtt pulzálás is problémát jelent számukra (szinkronképesség). A jelenlegi oktatásban érzékelhető változások a sérülékenységüket tovább fokozhatják, nehezítik helyzetüket. Ezért is lenne szükséges, hogy a fejlődés lehetőségét (sokszínűbb feladat az iskolákban, továbbképzések, konferenciák) előnyként és ne önbecsülést veszélyeztető rizikófaktorként értelmezzék. Véleményünk szerint a változás iskolarendszer szintjén beindult, a horizontális vagy vertikális elmozdulás lehetősége azonban még akadályozott egy iskolai közösségen belül, ami a kiegészítő szembeni védelem mellett az önmegvalósítás érzését is növelhetné.

A másik beavatkozási lehetőség a kontrollfunkciók fejlesztése. Ugyan az érzelmi labilitással vonásjelleg szintjén is számolni kell, az érzelmi-, indulati élet uralásának megtanulása feszült helyzetekben azért is jó lenne, mert ezzel csökkenne az érzelmezőpontú megküzdések dominanciája. Nyitottabbá válhatnának a problémafókuszú copingok mozgósítására, továbbá a helyzet uralásával a koherencia érzésük is módosulna.

Harmadik terület a társas háló fejlesztése, funkciójának átszervezése. Ismert adat, hogy a társas támogatás a stresszel, kiegészítő szemben az egyik leghatékonyabb prevenciók szférája. A pedagógus foglalkozást a kiterjedt interakciós hálózat ellenére magányos foglalkozásnak tartják, leginkább abban az értelemben, hogy felnőttek jelenléte nélkül, gyerekekkel dolgozik. ~~Emellett főként a centralizált vezetés, ha ún. zárt (konzervatív, rugalmatlan) iskolastruktúrával társul (Zack, 1981 in: Kremer-Hayon, Kurtz, 1985) okoz elszigetelődést. A magyarországi iskolarendszer az alternativitás terjedése ellenére dominánsan ilyen. A tanároknál erősödni fog a félelem, bizonytalanság, nem merik a kollégákkal megosztani problémáikat, elszigetelődnek. Korábbi kutatásunkban kapott adataink is jelzik, hogy több munkahelyi nehézséggel kapcsolatban ahogy nő az átélt stressz, úgy emelkedik az alkalmi barától kapott támogatás mértéke (természetesen felkínálták a családi és munkahelyi kapcsolatokon kívül a szűkebb baráti kör lehetőségét is). A fontos vagy a megoldás szempontjából adekvát kapcsolati körből kiviszik a problémát, és relatíve véletlenszerű kapcsolatokban keresnek enyhülést (Fenyvesi, Vince, 2001).~~ A szociális elismerés igénye (jutalomfüggőség) megadja a motiváltságot, szervezeti keretek között könnyen megtehető az első lépések a tanári kapcsolatrendszer változtatására teamépítéssel, speciális problémamegoldó megbeszélések szervezésével, szupervízióval, önszabályozó csoportok létrehozásával. Lényeges, hogy a

kollegialitás ne csak a feszültséglecsapolás, az érzelmkitörés, vagy a figyelemelterelés színtere legyen.

3. Tanár és nem pedagógus szakos hallgatók közötti eltérések:

- Temperamentum és stabil személyiségdimenziók: A tanár szakos hallgatókra szignifikánsan jellemzőbb az ártalomkerülés, a jutalomfüggőség, míg a nem pedagógusnak készülőknél magasabb kitartást, fokozottabb önirányultságot és nyitottságot tapasztaltunk méréseink alapján.
- Pszichológiai immunrendszer és megküzdés: a nem pedagógusnak készülő gyakrabban alkalmazzák a problémafókuszú copingot, a társas környezet monitorozásában aktívabbak, és szignifikánsan magasabb a koherencia érzés, növekedésérzés és a leleményesség értéke.
- ~~Pályaválasztás motivációja: a tanárnak készülő mélyebb involváltsággal választják a pályát, a szaktárgy szeretete, a tudományterülettel való foglalkozás vagy pozitív tanári indíttatás vezényelte őket. A nem tanár szakosoknál praktikusabb, tágabb elvárásoknak való megfelelés az indulótöke, az elégséges pontszám, a főiskolán induló szak vagy az aktuális társadalmi elvárásnak való megfelelés dominál.~~
- ~~Jövendő pályával kapcsolatos munkaérték elvárás: a pályaválasztási motivációhoz hasonló kettéválás figyelhető meg. A pedagógusnak készülő társas irányultsága jelenik meg az altruizmus és a társas kapcsolatra orientáltságban. Emellé még a munka presztízse kapcsolódik kiemelt értéként. A nem tanár szakosoknál individuálisabb értékek dominálnak, az önérvényesítés, irányítás értéke, valamint a munka szellemi értéke fontosabb számukra.~~

Összefoglalva a hallgatói különbségeket feltételezhető eredményeink alapján, hogy bizonyos stabil személyiségjegyek irányíthatják a pályaválasztást. A pedagógusnak készülő esetében vezényelhet a változatlan, stabil külső feltételrendszer, ennek hiányában passzív elkerülő magatartás, pesszimiztikusság, bizonytalanságtól való félelem jelenik meg (ez a temperamentumjegy az aktív pedagógusoknál is kiemelkedik más foglalkozásúakhoz képest). Hagyományosan az iskolarendszer jellege, a végzett munka viszonylagos állandósága, a foglalkoztatás stabilitása biztosíthatta a személyiségből fakadó igényt. A '90-es évektől induló változásokhoz adaptálódni kell.

Emellett fokozottabb a tanár szakos hallgatók jutalomfüggősége, melynek alapja elsősorban a szociális elismerés jelzéseire való fogékonyság és vágy. Ez determinálhatja, felerősítheti a pályáról alkotott elképzeléseket is. Több korábbi kutatás is jelezte, hogy a kiegészítés gyorsan kialakulhat pályakezdőknél. ~~Ez az eredmény jelen vizsgálatunkban is kirajzolódott, főként a személyes hatékonyság csökkenésében, a 40 éven túliak csoportjával összevetve a fiatalabb korosztály (24-40, ezen belül a minta homogén az eredmények alapján) veszélyeztetettsége emelkedett ki. Az eredmények utalhatnak egyrészt arra, hogy a pályán maradó idősebb korosztály már szelektálódott kiegészítés szempontjából, másrészt a karakterjellemzők közül az önirányultság terén az idősök mutatkoznak szignifikánsan „kimunkáltabbnak”. Ezek a pszichológiai immunrendszer összes dimenziójával kapcsolatba lépve hatékony fegyvernek bizonyulnak a munkában átélt személyes hatékonyság megőrzésében.~~ Másrészt ezt a tendenciát erősítik a pályakezdők illuzórikus elképzelései, a kezdeti bizonyítási láz gyorsan beindíthatja a kiegészítés folyamatát.

A pályaszocializáció során ezért fontos a pályáról alkotott elképzelések összehangolása a lehetőségekkel. Ebben a gyakorlati képzés erősítése az egyik sarokpont, a másik lehetőséget a kötelező önismereti, személyiségfejlesztő tréning jelenti. Ennek keretében a másik fontos feladat a személyiség erősítése. Egyrészt tudatosítsuk, hogy mely pontok tekinthetők stabilnak a személyiségben, segítsünk feltárni és elfogadtatni ezeket. A tudatossággal az egyébként sérülékenységet fokozó hatások kompenzálhatók. Az önelfogadás, a biztosabb

alapon nyugvó szakmai identitás kialakításán keresztül az önirányultság növelése, valamint az önaktualizáció szükségletének erősítése is beindítható. Ezzel már közvetetten is fokozható a koherencia érzés, ami biztosítja az egyén számára annak hitét, hogy környezet változásai előre jelezhetők, illetve ésszerűen elvárható módon alakulnak. Az egyén képes differenciáltan észlelni környezetét, képes felderíteni a környezetben lévő forrásokat, és értelmesen használni tudja azokat. A folyamat végére a kiszámíthatóság érzése miatt várható egyrészt a társas környezet aktívabb működtetése problémahelyzetekben, illetve elvárható, hogy a hallgatók tanult leleményessége is fejlődik. Az ártalomkerülésből adódó hátrányok így kompenzálhatók, a társas elismerés vágya kielégíthetőbb. Ezeket a kapcsolatokat a korrelációs mintázatok is alátámasztják.

4. A flow élmény mint motivációs alap az önmegvalósításhoz, és mint a jövőkép egyik determinánsa. Ezt a résztémát Holecz Anita irányításával két hallgató egy sikeres TDK dolgozatban közölték (Szilasy – Debrei 2005), melyet továbbfejlesztve szélesebb fórumon is bemutattunk (Holecz - Szilasy – Debrei 2005)

A hallgatók fent bemutatott személyiségjellemzői, eredményei indították el a Csíkszemtmihályi (1997) nevéhez kötődő flow kutatásunkat is, mivel az áramlat élmény egyrészt a folyamatos fejlődés egyik intrinzik mozgatórugója, növelheti a személyiség komplexitását, segít kialakítani azt az élettörténetet, melyben a célok és érdeklődési körök egyénre jellemző halmazából az iskolai munka tökéletes élményt nyújtva motivációt biztosít ahhoz, hogy tudja, illetve képes legyen megtanulni kedvelni a változásokat. Tulajdonképpen a pszichológiai és biológiai immunitásunk erősítője lehet, mivel Csíkszentmihályi modellje szerint a legadaptívabb megküzdési mód az áramlattevékenység függetlenül attól, hogy a magunk választotta célok kitűzése okoz-e stresszt, vagy az élet megpróbáltatásait igyekszünk kihívásként transzformálva egészségesen megélni. Másrészt szerettük volna feltérképezni, hogy az élet különböző szegmenseiben átélt flow élmény determinálhatja-e a jövőképet. Ha igen, ezzel a pályaszocializáció újabb prevenciósz szempontú feladata ragadható meg.

A flow, antiflow élmények méréséhez Oláh (2005) által készített Flow Kérdőívet használtuk, szociális területeken (család, párkapcsolat, barát, egyedüllét), valamint az iskolai, szakmai gyakorlat alatt átélt élményekre kérdeztünk rá. Saját kérdőívünkben pedig a kapcsolati elégedettséget és a jövőképet mértük 5 és 10 éves távlatban a már ismertetett dimenziókban (természetesen a saját alapított család és a munka is szerepeltek). 107 fő, III. és IV. éves hallgató adatiból ~~a legfontosabb eredményeink a következők:~~

- ~~•A flow élmények gyakoriságának együttjárása a különböző életterületeken azt mutatja, hogy létezik egyfajta képesség a flow csatornába kerüléshez, ami főként a szociális kapcsolatrendszer működésénél igaz. — Leggyakrabban helyzettől függetlenül az áramlat élmény aktivizálódik, azaz képesek a fiatalok önmagukat mozgósítani, a képességek és a kihívás összhangját szinkronizálni.~~
- ~~•A főiskolás hallgatók életét leginkább a családban, a szakmai gyakorlaton és a párkapcsolatban megélt flow élmények befolyásolják. Tehát ebben az életkorban döntően e három területre fordítanak figyelmet. A szakmai gyakorlat 50% -ban jelenik meg az áramlat élmény, 15% -ban a szorongás és 35% -ban unalom, apátia a jellemző.~~
- ~~•Az adatok egybehangzóan jelzik, hogy a diploma felé közeledve kiegyenlítettebbé válnak a képességek és helyzet követelményei, a hallgatók uralni tudják a szakmai gyakorlat feladatait, a tanítás önkiteljesedést katalizáló élménnyé formálódhat. Ebben a szintetizálódott tudás, a nagyobb szakmai tapasztalat is segít. Szakonkénti eltérést nem találtunk.~~
- ~~•Hiába motiváló erejű a flow élmény, ez a jövőkép felépítésére nem hat egyértelműen. A jelen párkapcsolatban átélt flow, illetve a családi áramlat élmény gyakorisága nem facilitálja a családalapítás gondolatát, a család jövőben elfoglalt szerepét. Minél~~

~~inkább tapad a saját gyökerekhez, a jövőképebe is indokolatlanul annál nagyobb helyet kap. A családhoz ragaszkodás disszonáns helyzetet teremt a hivatás alakulás terén is. Ugyan fontosnak, elméletileg jelentősnek érzik a munkát, de a jövőképben a családi flow élmény gyakorisága kiszoríthatja a munkára szánt élettér nagyságát is.~~

- ~~• Lényeges összefüggést találtunk a szakmai gyakorlat flow élménye és a munka-jövőképnél. A tanítási gyakorlat minél jobban növeli az intrinzik motivációt, annál fontosabb helyet kap a tanítás a jövőképben. Igaz, ez a motiváló erő csak 5 éves távlatban tart ki, 10 év múlva a szignifikáns összefüggés megszűnik.~~
- ~~A vizsgálatból~~ kirajzolódik, hogy a fiatalok a tanulmányaik miatt is tartósabb függő helyzetben maradnak a családban, mivel szükséges a támogatásuk. Ez nem egyértelműen pozitív a személyiségfejlődésre, a felelősségvállalásra és identitásformálódásra nézve. A család minősége, az ott átélt optimális élmény aránya meghatározza a jövőkép felépítését, de nem mindig előnyösen. A szakmai gyakorlatok élményanyaga azt üzeni, hogy szükség van a változtatásra. A mennyiségről már írtunk, de a minőségben is lehet módosítani. Gyakorlati tapasztalat, hogy a hospitálások elveszítve újszerűségüket rutin feladattá válnak. Több kihívást, a képességeket megmozgató feladatok beiktatásával lehetne változtatni, illetve lehetőség még az önállóságnak, kreativitásnak nagyobb teret engedve segíteni a hallgatóknak. Ez a szakmai identitás stabilizálódásában is előnyt jelenthet, és kialakíthatja annak igényét, hogy a tanításban az áramlat élmény keresésével a növekedésélmény folyamatos legyen. Ez a tanulók iskolai flow élményét is megalapozza a kutatások szerint (Oláh, 2005).

5. Életkori változások a megküzdési jellemzőkben

~~— A legrészletezőbb életkori csoportbontás a következő: 19-22 év (n: 146), 23-25 (n: 175), 26-30 (n: 87), 31-34 (n: 102), 35-41 (n: 90), 42-49 (n: 77), 50 felett (n: 54).~~

- ~~• Döntően javuló tendenciát tapasztaltunk a coping stratégiák és a pszichológiai immunrendszer dimenzióinak erejében is. Lineáris növekedésű a megküzdési stratégiák közül a problémafókuszú megküzdés és a feszültségkontroll. A PI-ben a koherencia érzés, a leleményesség, az énhatékonyság érzése, a kitartás és a szinkronképeség. 50 év felett enyhén csökken a kontroll érzése, a növekedésérzés és az impulzuskontroll, de nem szignifikáns. Ezekben a dimenziókban a 35-49 évesek szignifikánsan magasabb átlagértékeket értek el a 19-25 évesekhez képest.~~
- ~~• Az életközépen lévő felnőttek védettségét jelzi az U alakú összefüggés a figyelemelterelés és az emóciófókuszú megküzdésben, valamint a fordított U alakú összefüggés a pozitív gondolkodás dimenziójában.~~
- ~~• Ezzel összefüggésben a kiegészítő dimenziók közül a deperszonalizáció és a személyes hatékonyság csökkenésének érzése is enyhül a korrallal, ebben a 31-40 éves korosztály a legproblémásabb, szignifikánsan alacsonyabb átlagértékkel jellemezhető az 51-65 éves populáció.~~

~~— Döntően javuló tendenciát tapasztaltunk a coping stratégiák és a pszichológiai immunrendszer dimenzióinak erejében is. Az érzés, a tapasztalatok, az abból való tanulás tehát javítja a stresszel szembeni tűrőképességet, a személyek pszichésen, sőt szomatikusan is stabilabban funkcionálnak. A deperszonalizáció és a személyes hatékonyság csökkenésének érzése is enyhül a korrallal, de a 31-40 éves korosztály problémásabb. Szignifikánsan magasabb átlagértékkel jellemezhető, mint az 51-65 éves populáció.~~

~~Ez utóbbit erősíti meg aA pszichovegetatív tünetek (nehézlégzés, fejfájás, étvágytalanság) terén a középkorosztály gyakorisága is, ahol a (főként a 35-41 éves korosztály csoport) szignifikánsan kevesebb tünetet jeleznek a 19-22 éves, hallgatói státuszban~~

lívőkhöz képest, és az 50 év felettiekhez viszonyítva. Azaz a kiégés folyamatában ugyan ők a legveszélyeztetettebbek, de testi tünetek még nem társultak állapotukhoz.

6. A kiégés vizsgálata

A burn out szindróma (Edelwich, Brodsky, 1980) prevenció-fókuszú kutatásához kapcsolódva vizsgálatunkban különböző foglalkozási csoportok összehasonlításával keressük a veszélyeztetett populációkat és a háttérben meghúzódó okok láncolatát. A vizsgált mintából minden foglalkozási körben kiégés szempontjából veszélyeztetettnek tekintettük azokat a személyeket, akik munkakörében az interakciók jellege a gyakoriság és/vagy az emocionális tartalom miatt stresszfokozó hatású. Így 350 fő adatait alapján vontunk le következtetéseket. A még nem említett eredményeink:

- A pedagógusok, valamint a humán – és reál segítők összehasonlításakor a várttól eltérően a pedagógusok pozitívabb eredményei meglepetést okoztak. A deperszonalizációban, a személyes hatékonyság csökkenésében és az összesített kiégés mutatóban egyaránt szignifikánsan alacsonyabb átlageredményt kaptunk.
- További bontásban a nem pedagógusok között a humán szférában dolgozók veszélyeztetettsége jelent meg a reál területhez képest. Ezt a különbséget döntően a jogi területen dolgozók (a csoportba soroltuk a fegyveres testületek dolgozóit is) kiugróan magas eredményei adták, különösen a személyes hatékonyság csökkenésének érzése drámai. Esetükben sérülékenységük miéértjére a temperamentum és karakter, valamint a coping potenciál dimenziók vizsgálata alapján nem a személyiségükben, és nem a maladaptív megküzdési stratégiák alkalmazásában találjuk meg a választ, illetve az interakciós kapcsolatok sem mutatnak szignifikáns eltéréseket az öt felsorakoztatott foglalkozási csoporthoz viszonyítva. Feltehetően szituatív tényezőkben, a munkahelyi stresszfaktorok jellegében rejlik a különbség, ezek további vizsgálata szükséges a megfelelő segítségnyújtáshoz.
- Az életkorral kapcsolatban gyakori az a vélemény, hogy az életkor előrehaladtával arányosan emelkedik a burn out szindrómával küzdők száma (Pines, Aronson, Kafry, 1981). Vizsgálatunkban fordított kapcsolatot találtunk a személyes hatékonyság csökkenésében, a 40 éven túliak csoportjával összevetve a fiatalabb korosztály (24-40, ezen belül a minta homogén az eredmények alapján) veszélyeztetettsége emelkedett ki. Az eredmények utalhatnak egyrészt arra, hogy a pályán maradó idősebb korosztály már szelektálódott kiégettség szempontjából, másrészt a karakterjellemzők közül az önirányultság terén az idősek mutatkoznak szignifikánsan „kimunkáltabbnak”. Ezek a pszichológiai immunrendszer összes dimenziójával kapcsolatba lépve hatékony fegyvernek bizonyulnak a munkában átélt személyes hatékonyság megőrzésében.

A preventív, intervenció lépésekhez az együttjárások adnak támpontot. Az eddig bemutatott lehetőségek mellett figyelembe kell venni azon faktorokat, melyek nem működtetik protektív szerepüket a kiégéssel szemben az elméleti és empirikus eredmények alátámasztottsága ellenére. Ilyenek bizonyultak vizsgálatunkban a pedagógusok körében a szociális kompetenciákat működtető faktorok többsége, de leginkább a társas monitorozás-, mobilizálás és a szociális alkotóképesség. Ha összekapcsoljuk azzal az eredményünkkel, miszerint a pályaelhagyást tervező pedagógusok egy része a tantestületi légkört és a telítődést, az önmegvalósítás külső akadályait emeli ki átélt okként, akkor vizsgálataink eredményei fontos üzenetet közvetíthetnek az iskolai szervezeteknek. Fontos lépés lehet a tanári kiégéssel szemben fellépni a megfelelő szervezeti feltételek megteremtésével. Mint már jeleztük a tanárok magányossága, csendes öröklődése csökkenthető lenne önsegítő csoportok, szervezeten belüli tréningek működését lehetővé tevő feltételekkel. Az iskolarendszer olyan szerencsés helyzetben van, hogy a kívülről jövő kényszert összekötheti a pedagógusok (és ezzel a gyermekek) személyiségének megővésével, hiszen a hét évenként kötelező továbbképzés

keretébe rugalmasan beilleszthető a pedagógusok preventív és intervenciós csoportokba való bekapcsolódása.

~~Munkánk egyik lehetséges folytatását abban látjuk, hogy a továbbképzések számára eredményeink alapján kidolgozott preventív programot hozzunk létre. Emellett a hallgatók 2006-ban történő újramérésével kívánjuk bővíteni eredményeinket. A longitudinális vizsgálattal választ kaphatunk a pályakezdők motivációs és munkaérték-orientációs változásairól, választásaik okairól, pszichés kapacitásuk változásairól, amit a helyzettel való interakcióban értelmezhetünk.~~

Örkény Ágota:

7. A Pszichológiai Immunrendszer mérése gyermekek- és serdülők körében

A kutatási projekt részeként egyrészt a coping-potenciálok mérésének lehetőségét vizsgáltuk iskoláskorú gyermekek körében, másrészt a pszichológiai immunkompetenciát meghatározó személyiség-jellemzők és különböző szociokulturális háttértényezők – ezen belül konkrétan a családi háttér jellemzőinek – kapcsolatát elemeztük. Örkényi Ágota munkáját projektünkben indította, majd más pályázat keretén belül bontotta ki. Legfontosabb eredmények:

- A PI kérdőív (Oláh és Rózsa, 2001) junior változatának tételeiből kiindulva kifejlesztettünk egy prototípus tesztet, ami az egyes személyiség-dimenziók két végpontját jól reprezentáló prototípusokat tartalmaz (minden személyiségjellemzőhöz kapcsolatosan két képzeletbeli gyerek jellegzetes viselkedését, érzéseit, beállítódását fogalmaztuk meg, az egyikük pl. nagyon optimista, a másik nagyon pesszimista). A megfogalmazások érthetőségét ötödikes gyerekekkel végzett interjúk segítségével ellenőriztük, és ennek alapján átdolgoztuk a szöveget. A tesztinstrukció alapján a gyerekeknek azt kell megítélni egy 7-fokú skála segítségével, hogy a két szélső prototípus közül melyikre hasonlítanak inkább.
- A tesztet két pécsi ötödikes osztállyal (n=50, átlag életkor: 10,9 év, szórás: 0,47) próbáltuk ki. A tesztrel kapcsolatos első tapasztalatokat összegezve elmondható, hogy a kérdőív összesített pontszámára vonatkozó Cronbach-alfa értéke (0,87) megfelelő. Néhány dimenzió esetében azonban az item-total korreláció értéke alacsony (kihívás, rugalmasság: 0,25; társas monitorozás képessége: 0,27; szociális alkotóképesség: 0,33). Az érintett tételek további finomítást igényelnek.
- A PI junior 48 tételes kérdőívet, amely eredetileg serdülő korosztályra lett kifejlesztve kipróbáltuk 231, 6-8. osztályos tanulóval (átlagéletkor: 13,32, szórás: 1,00, range: 11-15). A teszt skálái 2 skála kivételével (koherencia-érzék, szociális-alkotóképesség) megbízhatónak bizonyultak a vizsgált életkorban is (Örkényi, 2004). Mivel ebből úgy tűnt, hogy a PI junior is elég jó ennél a korosztálynál, ezért nem folytattuk a prototípusos tesztrel való munkát.

További vizsgálatok az „Erőt adó családok: az egészséges személyiségfejlődés forrásai iskoláskorú gyermekek családjában” című, OKTK vizsgálat (2004-2005) keretében valósult meg. Az eredményeket a kutatási jelentés tartalmazza (Örkényi és mtsai: Erőt adó családok: az egészséges személyiségfejlődés forrásai iskoláskorú gyermekek családjában 2005).

8. A pedagógus pályát választó hallgatók pályorientációs jellemzői (Simon 2006):

Vizsgálatunkban 387 főt kérdeztünk meg a diplomaszerezést követő terveikről, iskolaválasztási motívumaikról, a pedagóguspálya presztízséről, valamint a munkával kapcsolatos értékrendjükéről. Ehhez részben saját összeállítású kérdőívet, illetve a Super-féle munkaérték kérdőívet (Szilágyi, 1985) használtuk. Az eredmények a következő ~~ő~~ ~~p~~ ~~o~~ ~~n~~ ~~t~~ ~~o~~ ~~k~~ ~~b~~ ~~a~~ ~~n~~ összegezhetők:

- Pályaválasztás motivációja: a tanárnak készülőkre mélyebb involváltsággal választják a pályát, a szaktárgy szeretete, a tudományterülettel való foglalkozás vagy pozitív tanári indíttatás vezényelte őket. A nem tanár szakosoknál praktikusabb, tágabb elvárásoknak való megfelelés az indulótöke, az elégséges pontszám, a főiskolán induló szak vagy az aktuális társadalmi elvárásnak való megfelelés dominál.
- Jövendő pályával kapcsolatos munkaérték elvárás: a pályaválasztási motivációhoz hasonló kettéválás figyelhető meg. A pedagógusnak készülőkre társas irányultsága jelenik meg az altruizmus és a társas kapcsolatra orientáltságban. Emellé még a munka presztízse kapcsolódik kiemelt értéként. A nem tanár szakosoknál individuálisabb értékek dominálnak, az önérvényesítés, irányítás értéke, valamint a munka szellemi értéke fontosabb számukra.
- ~~Minden megkérdezett hallgató rendelkezik diplomaszerezés utáni elhelyezkedési tervekkel, azonban egyik sem tekinthető domináns orientációnak, mivel erősségük az összesített skálaértéket tekintve legfeljebb hármas értékű, ami döntési határozatlanságot, illetve az adott terület kisebb-nagyobb mértékű elvetését jelenti.~~
- ~~A tanítás vágya gyenge a hallgatókban, a középiskolai tanár 6., az általános iskolai tanár a 7., a tanító pedig a 12. helyen áll. Inkább a közművelődés, a magánszféra, a külföldi munkavállalás vonzó, egy része feltehetően anyagi indíttatásból fakad.~~
- ~~A tanár szakosok 52, 73% a a főiskola elvégzését inkább eszköznek tekinti más munkakörök megvalósításához.~~
- ~~Azok a hallgatók, akik célzottan érkeztek a főiskolára, és szándékuk, hogy tanítsanak, a motivációs struktúrájukban a szaktárgy iránti érdeklődés, a tudományterülettel való foglalkozás szándéka vagy a pedagóguspályán belüli pozitív minta dominál azokhoz képest is, akik tanár szakos hallgatók, de nem vállalják egyértelműen a jövőben ezt a szerepet. (A tanár és nem tanár szakos hallgatók eltérései a pedagógus pszichés egészségét elemző részben már jeleztük). Emellett döntésükben közrejátszik az egyetemi felvételi sikertelenségének feltételezése (elegendő pontszám).~~
- ~~A tanári pálya megítélése kedvezőtlen a tanár szakos és nem pedagógusnak készülőkre körében egyaránt. Az előbbi csoport rangsora a társadalmi presztízs-sorrendet képezi le: a 15-ös listában 8. a középiskolai tanár, 13. az általános iskolai tanár és rögtön utána következik a tanító. Azonban még mindig kedvezőbb ez a lista, mint a nem tanár szakosok rangsora, nyilván az elköteleződés és az érvédelem egyaránt szerepet játszik ebben.~~
- ~~A munkaértékről részben említést tettünk. A teljes hallgatói mintában a tanár szakosok leginkább olyan munkára vágyanak, ahol személyes életstílusukat érvényesítik, változatos munkát végezhetnek, mégpedig olyan emberek társaságában, akikkel baráti viszonyt tarthatnak fenn. Ez az adatsor a pedagógusok eredményeinkből adódó aktuális helyzetelemzésének és a személyiségjellemzőkből fakadó irányultságoknak részben ellentmond. A társas orientáció temperamentumjegy alapján is bejósolható. A változatosság igénye meglepőbb az ártalomkerülésből kiindulva, de lehet egy pozitív jel is az önaktualizációban.~~

- ~~A pedagógus pálya iránt nem elkötelezett tanár szakos hallgatók elsősorban anyagi megfontolásokból szeretnének más állást betölteni, illetve kisebb a monotonitással szembeni toleranciaszintjük is. Ez egybeesik a longitudinális vizsgálatunk eredményeivel. A pályát elhagyóknál is megfigalmazódott ez a két ok. Az elkötelezettekénél az altruizmus és a munka társas természete dominál.~~

Vizsgálatunk eredményeiben tükröződik az a jelenség, miszerint a tanítói, tanári diplomát szerzők egy része talán a társadalom nyomásának is köszönhetően (kevés a betölthető pedagógusi állás, érték a diploma) ugródeszkának tekintik a diploma megszerzését. Feltehetően egyre kisebb az esélye, hogy más állás hiányában pedagógusi kényszerpályára kerüljenek, ahol a vezető értékeiket negligálni kellene. Erre pontosabb választ 2006-os longitudinális vizsgálatunk adhat.

A pályaszocializáció során segíthetünk abban, hogy ilyen orientáció mellett tudatosabb pályatervezésre álljanak át. Az új felsőoktatási rendszer eleve felkínálja a választat a pedagógussá válásban.

A pedagógusnak készülő hallgatóknál még egy szempont elemezhető a prevenció szempontjából, ez pedig az altruizmus. A segítő foglalkozás választásának háttérében ismert ok a narcisztikus sérülés kompenzálásaként beinduló szakmai pálya, ami azonban a kiegészítő folyamatát felgyorsíthatja (Kremer-Hayon, Kurtz 1985). Az önismereti csoportok egyik témája lehet annak tisztázása, hogy milyen háttértényezők állnak az altruizmus vezénylő értéke mögött.

Munkánk egyik lehetséges folytatását abban látjuk, hogy a továbbképzések számára eredményeink alapján kidolgozott az életkor a nem és más szempontok alapján célzott prevenció programot hozunk létre. Emellett a hallgatók 2006-ban történő újramérésével kívánjuk bővíteni eredményeinket. A longitudinális vizsgálatból választ kaphatunk a pályakezdők motivációs és munkaérték orientációs változásairól, választásaik okairól, pszichés kapacitásuk változásairól.

Eredményeink további alap kutatásokat is ösztönözhetnek. Izgalmas folytatást jelenthet a „flow-képesség” jellegzetességeinek feltárása is. Tervezzük továbbá a konzervativizmus konstrukciójának a pozitív pszichológia eredményei alapján történő árnyaltabb tartalmi értelmezését.

Eredményeink tehát mind az alkalmazás, mind az alap kutatás terén folytatásra érdemesek. Szándékaink szerint az OTKA támogatás révén is megerősödött kutatócsoportunk ebben a folytatásban is részt kíván vállalni.

Irodalomjegyzék

A zárójelentésben az alábbi saját – az OTKA kutatás alapján készült - publikációinkra hivatkoztunk:

1. Gazdag Gabriella, Klepe Anita (2003): A tanítók pályaképe és pszichés egészsége a pszichés egészség függvényében (TDK dolgozat, I. helyezés) Témavezető: Holecz Anita, In: XXVI. OTDK. Rezümé kötet 123.o
2. Gáspár Mihály (2004): A konzervativizmus mérése Magyar Pszichológiai Társaság XVI. Nagygyűlése, Debrecen. Absztrakt kötet: 88. old
3. Gáspár Mihály, Holecz Anita (2005): Pályaszocializáció és személyiségvonások a pedagóguspálya szempontjából In: Pedagógusképzés. 2. szám 23-41. old.
4. Gáspár Mihály (2006/a): A személyiség konzervativizmusa Értékközvetítés és konzervativizmus In: Iskolakultúra 7-8 szám 160-167. old
5. Gáspár Mihály (2006/b): A konzervativizmus mérése In: Alkalmazott pszichológia megjelenés alatt
6. Holecz Anita (2006): Pedagógusjelöltek és pedagógusok személyiség- és megküzdési jellemzői In: Alkalmazott pszichológia megjelenés alatt
7. Simon Katalin(2006): Pedagóguspályát választó tanár szakos hallgatók néhány személyiségjellegzetessége In: Pedagógusképzés (megjelenés alatt) [Iskolakultúra \(megjelenés alatt\)](#)
8. Szekeres Katalin, Szunyogh Veronika (2003): A pedagógus néhány jellegzetes személyiségvonása (TDK dolgozat, II. helyezés) Témavezető: Gáspár Mihály, In: XXVI. OTDK Rezümé kötet 167.o.
9. Szilasy Melinda, Debrei Dóra (2005): Optimális élmény és a jövőkép kapcsolata főiskolás hallgatóknál (TDK dolgozat, II. helyezés) Témavezető: Holecz Anita, In: XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Kalauz 141.o.
10. Örkényi, Á. (2004): Egy iskolai vizsgálat módszertani elemzése. Kézirat.
11. Örkényi, Á., Koszonits, R., Vajda, Zs., Kállainé Harangi, R. (2005): „Erőt adó családok”: az egészséges személyiségfejlődés forrásai iskoláskorú gyermekek családjában, OKTK kutatási jelentés

Egyéb hivatkozások:

1. Byrne, B.M. (1991): The Maslach Burnout Inventory: Validating Faktorial Stucture and Invariance Across Intermediate, Secondary and Universty Educators Multivariate Behavioral Research Vol 26 (4), 483-505

2. Csíkszentmihályi Mihály (1997): Flow – az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája Akadémia Kiadó Budapest
3. Edelwich, J; Brodsky, A. (1980): A kiégés fogalma In: A pszichés terhelés és a munkaközvetítés – a burn-out jelenség Gödöllői Agrártudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Tanárképző Intézete 1997 9-22
4. Kremer-Hayon, L.; Kurtz, H. (1985): The relation of personal and environmental variables to teacher burnout Teaching and Teacher Education Vol 1 (3), 243-249
5. Oláh Attila (1998): A megküzdő viselkedés serdülőknél: A Megküzdési Preferencia Kérdőív. In: Oláh, A: Pozitív és negatív érzelmi állapotok serdülőkorban. KOMA Zárójelentés. 99-114.
6. Oláh, A., Rózsa, S. (2001): A Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív és a Flow Kérdőív statisztikai elemzése iskoláskorúak mintáján, Kézirat
7. Oláh Attila (2005): Érzelmek, megküzdés és optimális élmény Trefort Kiadó, Bp.
8. Pines, A.M.; Aronson, E.; Kafry, D. (1981): Burnout – from tedium to personal growth. The Free Press A Division of Macmillan Publishing Co. Inc., New York.
9. Rózsa, S., Kállai, J., Osváth, A. és Bánki, M. Cs. (2004) Temperamentum és Karakter: Cloninger Pszichobiológiai Modellje, Medicina Kiadó, Budapest
10. Rózsa, S. (2000) A BFQ Tesztkönyve. ELTE Személyiség és Egészségpszichológiai Tanszék, Oktatási segédlet
11. J. dr. Szilágyi Klára (1985): Super: Munka-érték kérdőív. Tanulmányait befejező főiskolai és egyetemi hallgatók értékválasztásának eredményei Oktatókutató Intézet, Budapest